

Lublin, dnia 30 kwietnia 2024 r.

Prof. dr hab. Anna Przyborowska-Klimczak
Katedra Prawa Międzynarodowego Publicznego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr Aleksandry Gebuzy

**pt. Ochrona dóbr kultury w związku z konfliktem zbrojnym,
napisanej pod kierunkiem Pana dr. hab. Bartłomieja Krzana, prof. UW**

1. Uwagi wstępne

Zgodnie z pismem z dnia 12 lutego 2024 roku, zawierającym postanowienie o powierzeniu mi przez Radę Dyscyplin Naukowych Nauki Prawne oraz Ekonomia i Finanse Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego funkcji recenzentki rozprawy doktorskiej Pani mgr Aleksandry Gebuzy pt. *Ochrona dóbr kultury w związku z konfliktem zbrojnym*, przedstawiam niniejszą recenzję. Recenzja została sporządzona z uwzględnieniem kryteriów, jakie powinna spełniać rozprawa doktorska, określonych w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789 ze zm.), w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669 z późn. zm.). Zgodnie z ustawą z 14 marca 2003 r. rozprawa doktorska, przygotowana pod opieką promotora, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

2. Wybór tematu rozprawy

Problemy ochrony dóbr kultury w czasie pokoju i podczas konfliktów zbrojnych są dosyć często podejmowane w polskim i zagranicznym piśmiennictwie

APK

prawniczym. W monografiach i artykułach naukowych są prezentowane różne aspekty ochrony zmierzającej do zapobiegania niszczeniu tych dóbr podczas działań wojennych oraz ograniczaniu negatywnych skutków procesów związanych z upływem czasu, przeciwdziałania ich grabieży i umyślnym działaniom destrukcyjnym, a także niedozwolonemu handlowi dobrami kultury oraz niezgodnemu z prawem wywozowi tych dóbr z państw ich pochodzenia. Tematyka badawcza rozprawy koncentruje się wokół ochrony dóbr kultury w związku z zagrożeniami związanymi z konfliktami zbrojnymi występującymi na terytoriach, na których są prowadzone działania zbrojne, jak też na terytoriach nieobjętych tymi działaniami, na które są przemieszczane te dobra, przede wszystkim wskutek nielegalnego obrotu nimi oraz naruszeń przepisów wywozowych i przywozowych. Ten sposób ujęcia problematyki badawczej jest oryginalny, nie była ona bowiem w zakresie przedstawionym w rozprawie prezentowana w polskiej literaturze prawniczej.

W rozprawie dominuje analiza uregulowań zawartych w dokumentach międzynarodowych i powoływane jest głównie orzecznictwo sądów międzynarodowych, ale zostały też uwzględnione akty prawa polskiego oraz sześciu innych państw, a także trzy orzeczenia krajowych organów sądowych. W tytule rozprawy, zapewne dążąc do nadania mu zwięzłego charakteru, nie wskazano jakiego zakresu ochrony prawnej dotyczą zawarte w pracy rozważania. Można też zauważyć, że Autorka posługuje się w tytule i rozprawie terminem dobra kultury, zatem stosuje rzeczownikową formę określenia dóbr, rezygnując z formy przymiotnikowej – dobra kulturalne lub kulturowe (ten drugi przymiotnik w polskim piśmiennictwie jest stosowany przede wszystkim w zestawieniu z pojęciem „dziedzictwo”).

3. Systematyka i charakterystyka treści rozprawy

Recenzowana rozprawa składa się ze wstępu, trzech rozdziałów oraz zakończenia, określonego jako Uwagi podsumowujące. W ramach rozdziałów został przeprowadzony podział na mniejsze jednostki systematyki, oznaczone cyframi i literami. Na końcu każdego rozdziału jest dwustronicowe podsumowanie.

Zastosowana w rozprawie systematyka jest oparta na podziale treści, skoncentrowanej wokół trzech zasadniczych problemów badawczych: związków

zachodzących między konfliktami zbrojnymi a dobrami kultury, ochrony dóbr kultury na terytorium konfliktu zbrojnego oraz ochrony dóbr kultury związanej z konfliktem, podejmowanej poza terytorium prowadzenia konfliktu zbrojnego. W ramach pierwszego rozdziału o charakterze wprowadzającym, Autorka przedstawiła krótki rys historyczny rozwoju międzynarodowego prawa humanitarnego, odnosząc się też do pojęć międzynarodowego konfliktu zbrojnego i konfliktu niemającego charakteru międzynarodowego, a także zawarła zwięzłą charakterystykę międzynarodowego prawa karnego. Najwięcej uwagi poświęciła Autorka pojęciu dóbr kultury, prezentując uregulowania dotyczące określenia tych dóbr zawarte w różnych dokumentach międzynarodowych. W końcowej części rozdziału odniosła się do zagadnień odpowiedzialności międzynarodowej i regulowania sporów.

Rozważania zamieszczone w drugim rozdziale dotyczą ochrony dóbr kultury na terytorium, na którym toczy się konflikt zbrojny. Zostały w nim poddane analizie postanowienia Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z 1954 r. oraz protokołów dodatkowych do Konwencji – z 1954 r. i 1999 r., Konwencji w sprawie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 r. oraz dokumentów z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego. Autorka uwzględniła w tym rozdziale także uregulowania dotyczące działań prewencyjnych, których celem jest zapobieganie niszczeniu i grabieży dóbr w ramach podejmowanej opieki nad dobrami kultury w czasie pokoju oraz podczas konfliktów zbrojnych. W odrębnych podrozdziałach przedstawiła problemy poszanowania dóbr kultury w ogólnym oraz w szczególnych systemach ochrony, a także kwestie dotyczące konieczności wojskowej. Powróciła również do problematyki odpowiedzialności międzynarodowej za naruszenia uregulowań dotyczących ochrony dóbr kulturalnych podczas konfliktu zbrojnego.

Przedmiotem rozważań zamieszczonych w rozdziale trzecim są zagrożenia odnoszące się do dóbr kultury, które są związane z konfliktem zbrojnym, lecz występują poza jego terytorium. Zostały w nim zaprezentowane problemy nielegalnego obrotu dobrami kultury oraz ich niezgodnego z prawem wywozu i przywozu. Dokonano w nim analizy postanowień Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi

i przenoszeniu własności dóbr kultury z 1970 r. oraz Konwencji UNIDROIT o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury z 1995 r., a także innych dokumentów UNESCO, Rady Europy i Unii Europejskiej. Zagadnienie udziału osób prywatnych w ochronie dóbr kultury zostało przedstawione w kontekście zobowiązań do zachowania należytej staranności i zasady dobrej wiary. W rozważaniach na temat odpowiedzialności za naruszenia prawa, zawartych w tym rozdziale, uwzględniono problem odpowiedzialności państw i podmiotów prywatnych oraz zagadnienie restytucji dóbr kultury w świetle zobowiązań wynikających z prezentowanych wcześniej aktów prawa międzynarodowego: Konwencji haskiej i Protokołu z 1954 r., Konwencji UNESCO z 1970 r. i Konwencji UNIDROIT z 1995 r.

W Uwagach podsumowujących, zamieszczonych na końcu rozprawy, Autorka nawiązała do uwag i opinii wyrażonych już wcześniej w podsumowaniach poszczególnych rozdziałów.

4. Hipoteza badawcza i metody badawcze

We wstępie rozprawy Autorka nie sformułowała głównej hipotezy badawczej oraz hipotez szczegółowych. Określiła natomiast cel rozprawy, wskazując, że jest nim „dokonanie oceny systemu ochrony dóbr kultury z perspektywy jego jednolitości oraz zupełności”. Nie wyjaśniła jednak, jakie cechy systemu i szczegółowe kryteria ich oceny zastosuje formułując opinię, czy system uzyskał przymioty umożliwiające uznanie go za „jednolity” i „zupełny”.

Autorka nie odniosła się też we wstępie do zastosowanych w rozprawie metod badawczych, ograniczając się do stwierdzenia, że badania zostały oparte na analizie obowiązującego stanu prawnego i zakresu jego stosowania. Należy zatem uznać, zgodnie z treścią rozprawy, że posłużyła się przede wszystkim metodą prawnodogmatyczną. Można jednak zauważyć, że w odniesieniu do niektórych prezentowanych kwestii zastosowała w pracy też metodę komparatystyczną i historyczną.

AP-72

5. Merytoryczna ocena rozprawy

W ramach merytorycznej oceny rozprawy na podkreślenie zasługują te cechy prezentacji problematyki badawczej, które świadczą o znajomości wielu szczegółowych kwestii prawnych związanych z międzynarodową ochroną dóbr kultury, a także o wykorzystaniu przez Autorkę wiedzy z zakresu różnych działów prawa międzynarodowego. Autorka swobodnie porusza się po całym obszarze badawczym obejmującym problemy prawnej ochrony dóbr kultury, prowadząc wywody w sposób pogłębiony i zwracając uwagę na istotne szczegółowe kwestie. Słusznie wskazuje na rolę miękkiego prawa i podkreśla znaczenie działań podejmowanych przez różne organizacje międzynarodowe. Prezentuje też własne oceny, umiejętnie posiłkując się stanowiskiem wyrażanym przez przedstawicieli polskiej i zagranicznej doktryny. Znaczna część rozważań zawartych w rozprawie nie ma charakteru deskryptywnego, ponieważ dominuje w niej prawnicza analiza aktów prawnych i orzecznictwa sądowego.

Trafne i dobrze uzasadnione są opinie Autorki dotyczące środków prewencyjnych systemu ochrony, stosowanych przez państwa na terytoriach konfliktów zbrojnych, a także spostrzeżenia na temat ograniczonego zakresu uregulowań dotyczących odpowiedzialności podmiotów prywatnych za naruszenia prawa chroniącego dobra kultury. Na pozytywną ocenę zasługuje też charakterystyka prawa unijnego odnoszącego się do problemów przemieszczania dóbr kultury przez granice państw unijnych i państw trzecich. W interesujący sposób zostały również zaprezentowane kwestie dotyczące tzw. bezpiecznych przystani, stanowiących miejsca czasowego przechowywania przewożonych dóbr kultury, sprawy tworzenia funduszy transportowych umożliwiających bezpieczny transport tych dóbr oraz korzyści wynikające z wprowadzania i stosowania odpowiednich certyfikatów dla dóbr kultury, w szczególności międzynarodowych standardów Object ID. Tekst został też wzbogacony zaprezentowaniem ciekawych kwestii prawnych podjętych w orzeczeniach sądów międzynarodowych i krajowych.

Należy jednak zauważyć, że w rozdziale trzecim rozprawy Autorka w niektórych rozważaniach oddala się od spraw ochrony dóbr kultury związanych z konfliktem zbrojnym. W wielu przypadkach problemy nielegalnego obrotu dobrami

kultury oraz niezgodnego z prawem państw przemieszczania tych dóbr przez granice nie są bowiem spowodowane konfliktami zbrojnymi.

Natomiast trochę rozczarowująca jest treść Uwag podsumowujących, nie tylko z tego powodu, że nie zawiera wielu nowych spostrzeżeń w stosunku do podsumowań zawartych w rozdziałach, ale dlatego, że dość lakonicznie zostały uzasadnione stwierdzenia dotyczące osiągnięcia jednolitości oraz braku zupełności systemu ochrony dóbr kultury w związku z konfliktami zbrojnymi.

Odnosząc się w rozprawie do wielu różnych kwestii, Autorka nie uniknęła też pewnych powtórzeń. Dotyczy to m.in. rozważań na temat internacjonalizmu i nacjonalizmu kulturalnego, prawnych problemów terytorium okupowanego, niektórych aspektów odpowiedzialności za naruszenia prawa międzynarodowego.

6. Język i formalna strona rozprawy

Na krytyczną ocenę zasługują natomiast kwestie językowe recenzowanej rozprawy. Dotyczą one kilku aspektów związanych z językiem, którym posłużono się w rozprawie, ale najbardziej widoczną, a nawet rażącą wadą tekstu jest pozostawienie w nim bardzo dużej liczby różnego rodzaju błędów językowych o różnym charakterze: gramatycznych, stylistycznych interpunkcyjnych. Ich skumulowanie w niektórych fragmentach rozprawy jest tak duże, że na pewno nie można ich zakwalifikować jako usterek o charakterze technicznym. Najczęściej występujące błędy językowe dotyczą nieprawidłowych końcówek wyrazów lub ich braku. W wielu zdaniach powtórzono niektóre wyrazy lub brakuje istotnych wyrazów, przy czym dotyczy to często pominięcia czasowników, które powinny w zdaniach pełnić funkcję orzeczeń. Są też w tekście rozpoczęte i niedokończone zdania, a w niektórych zdaniach, z powodu wadliwej składni, nie można ustalić zamierzonego sensu zawartych w nich wypowiedzi. Zapoznając się z treścią pracy zaznaczyłam w tekście te wszystkie błędy, ale z powodu ich bardzo dużej liczby zrezygnowałam z wskazywania ich w recenzji.

Innym występującym w wielu miejscach rozprawy błędem jest używanie wyrażień, które nie mieszczą się w konwencji języka naukowego. Szczególnie razi bardzo często używane sformułowanie „a co za tym idzie”, a także wyrażanie „a to jest”, niekiedy w wersji skróconej „a tj.” Nieprawidłowo i zbyt często jest używany

wyraz „względem” w zestawieniach, w których powinien być zastąpiony zwrotem: „w odniesieniu do”, „w stosunku do”. Zamiast określeń odnoszących się do obowiązku – „powinny” lub „powinien”, Autorka używa wyrazów „winny” lub „winien”, a w wyrażeniach wskazujących, że coś ma znaczenie, charakter lub wpływ zawsze posługuje się wyrazem „posiada”. Błędne jest też używanie wyrazu „ilość” (zamiast „liczba”) w zestawieniu z rzeczownikami określającymi elementy policzalne.

Uwagi krytyczne nasuwają się również w odniesieniu do sposobu redagowania przypisów. W wielu następujących po sobie przypisach źródłowych są zamieszczone tylko informacje dotyczące oznaczenia artykułów lub paragrafów analizowanego tekstu, które można umieścić w samym tekście. Na pozytywną ocenę zasługuje natomiast posłużenie się w pracy także przypisami o charakterze dygresyjnym, zawierającymi dodatkowe wyjaśnienia lub przedstawienie interesujących, ale mniej istotnych kwestii z punktu widzenia prowadzonych w nim wywodów.

W zestawieniu skrótów na s. 7, zawierającym 13 pozycji, nieprawidłowo podano nazwę i skrót Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej – STSM (natomiast jest Stały Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości i skrót SMTS), w nazwie UNIDROIT zabrakło ostatniego wyrazu – powinno być Międzynarodowy Instytut Unifikacji Prawa Prywatnego, a także dwukrotnie wymieniono Międzynarodowy Trybunał Wojskowy, podając dwa różne skróty: IMT i MTW.

W wykazie źródeł, zamieszczonym na końcu pracy, dokonano ich klasyfikacji na cztery zasadnicze kategorie, podlegające dalszym wewnętrznym podziałom: umowy międzynarodowe, akty organizacji międzynarodowych, akty prawa krajowego i orzecznictwo sądów międzynarodowych i krajowych; w odniesieniu do większości podano pełne informacje źródłowe. Zestawiono też wykorzystane w rozprawie źródła internetowe.

Na podkreślenie i zdecydowanie pozytywną ocenę zasługuje zakres i sposób wykorzystania przez Autorkę zagranicznych i polskich prac naukowych dotyczących problematyki ochrony dóbr kultury. Wykaz pozycji literatury obejmuje ponad trzysta prac, które były powoływane w rozprawie.

7. Końcowa cena rozprawy

Dokonując końcowej oceny rozprawy stwierdzam, że mimo zastrzeżeń spowodowanych występującymi w rozprawie nieprawidłowościami w zakresie opanowania przez Autorkę niektórych elementów warsztatu pisarskiego, formułuję pozytywną ocenę rozprawy doktorskiej Pani mgr Aleksandry Gebuzy pt. *Ochrona dóbr kultury w związku z konfliktem zbrojnym*. Uważam, że Autorka podejmując ważny i aktualny problem badawczy, wykazała się wiedzą z zakresu prawa międzynarodowego i prawa europejskiego. W rozprawie przedstawiła wnikliwą analizę dokumentów międzynarodowych, orzecznictwa sądowego, dowiodła znajomości piśmiennictwa naukowego. Sposób prowadzenia wywodów, umiejętność identyfikacji i rozwiązywania problemów prawnych oraz samodzielność w ich przedstawianiu, z właściwym uwzględnieniem poglądów prezentowanych w doktrynie stanowią podstawę sformułowania opinii, że Autorka wykazała się umiejętnościami umożliwiającymi prowadzenie samodzielnej pracy naukowej.

Przedstawiam zatem wniosek o dopuszczenie Pani mgr Aleksandry Gebuzy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Przyborowska-Idlimiel